

ภาคผนวก

พฤติกรรมที่เกี่ยวกับความกตัญญูของตัวละครจากเรื่องขุนช้างขุนแผน

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

พฤติกรรมที่เกี่ยวกับความกตัญญูของตัวละครจากเรื่องขุนช้างขุนแผน

1. ความกตัญญูที่บุคคลมีต่อบุคคล

คือการทำตัวละครทั้งที่เป็นมนุษย์และอมนุษย์ระลึกถึงพระคุณของผู้ทำคุณให้แก่ตน ไม่ว่าจะมากน้อยเพียงไร มีการแสดงถึงความซาบซึ้งในบุญคุณนั้นๆ และแสดงออกด้วยการกระทำบางอย่างเป็นการตอบแทน สามารถจำแนกย่อยได้เป็น 7 ประเภทคือ

1.1 ความกตัญญูที่บุตรธิดามีต่อบุพการี

1.1.1 ความกตัญญูของนางลาวทองที่มีต่อบุพการี

ครานั้นจึงโหมเจ้าลาวทอง	ยกสองมือทูนขึ้นเหนือหัว
ร้องไห้ก่ถึงเกลือกเสือกตัว	ระเริ่มรกริ้วร้าวทั้งกาย
กอดเท้าพ่อแม่สะอื้นไห้	น้ำตาไหลซึมซาบลงอาบหน้า
เซ็ดน้ำตาคลอหล่อหลังตา	แล้วอนว่ารำพันพิไรไป

.....

ลูกลมหายจะตายกับฝาเท้า	แทนคุณแม่เจ้าจนเป็นผี
คิดอยู่ทุกทิวาราตรี	ถึงจะมีลูกผิวไม่ไปไกล
ไม่สมนึกเสียแรงคะนึ่งปอง	ลาวทองหาได้แทนพระคุณไม่
อยู่ด้วยหลักหลักจะพลัดไป	เมื่อไรจะได้คืนมาพบกัน

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน, 2544, หน้า 176)

ลาวทองน่องขึ้นช้างพังยอด	พี่เลี้ยงนั่งกอดกอดสอดประสาน
ยังร้องไห้ผู้มีใครจะเบิกบาน	รำคาญด้วยพ่อแม่แก่ชรา
เจ็บไข้ตายเป็นไม่เห็นผี	ใครจะมีมาพิทักษ์รักษา
คนอื่นฤจะขึ้นเหมือนลูกยา	นาง โศกาแซ่ซ้องมาก้องทาง ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 225)

1.1.2 ความกตัญญูของขุนแผนที่มีต่อนางทองประศรี และขุนไกร

จะฝึกสอนราชการที่ในวัง
ไปแถลงแจ้งความแก่มารดา
ด้วยรับสั่งสมเด็จพระพันวษา
จะฝึกหัดราชการงานหนักเบา
เมื่อลูกมีบ้านช่องช่องแฉว
ถึงอยู่กรุงหนทางไม่ห่างไกล

.....

ครานั้นจึงนางทองประศรี
แกลต้อใจจนหลังถั่งน้ำตา
ไปเถิดเจ้าอย่าเฝ้าเป็นห่วงใย
แม่จะกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงทางนี้
เจ้าอุตสาห์อดเปรี้ยวไว้กินหวาน
ถ้าได้คืนมีศปรากฎไป

ขุนแผนได้ฟังก็หรรษา
ลูกจะลาเข้ากรุงพຸ່งนี้เข้า
ให้หาลูกนี้เข้าไปเฝ้า
ขอฝากเจ้าลาวทองให้แม่ไว้
ก็จะมารับแม่ไปไว้ใกล้
จะมาไปไม่ทิ้งทิ้งมารดา ฯ

ได้ฟังคดีที่ลูกว่า
ลูบล้างลูบหน้าด้วยปราณี
เมียของเจ้านั้นไซ้รู้ให้อยู่นี้
มิให้มีเดื่อคร้ออนรำคาญใจ
ฝึกหัดราชการให้จงได้
เหมือนแทนคุณขุนไกรผู้บิดา

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 265)

แม่จงอวยชัยให้ลูกแก้ว
ถึงจะยกทัพตามสักสามพัน
ทองประศรีสุดห้ามก็ตามใจ
ให้พ่อเรื่องฤทธิไกรในณรงค์
ไปพบวันทองที่ห้องนอน
เจ้าอย่าหลงเล่ห์หลมมัวชมชิต
ขุนแผนรับพรอภิวาท
กำเรียบฤทธิยินดีโดยมงคล

ไปแล้วมีชัยอย่าได้พຸ່ง
ลูกจะพันให้เป็นภักดิ์รู้ลึงง ฯ
จึงอวยชัยให้ลูกดั่งประสงค์
พ่อจงสำเร็จดังความคิด
ให้เขาหย่อนยอมใจไปสนิท
สำเร็จกิจแล้วก็กลับมาเรือนตน ฯ
คำประสาทประสิทธิศถาผล
ประทัภยิณสามหนแล้วลามา

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 306)

ครานั้นขุนแผนแสนสุภาพ
ลูกเห็นแต่แม่คุณค้อย่อนใจ
อันตำรับตำราสารพัด

ก็มกราบมารดาน้ำตาไหล
ช่วยสอนให้พละงามเรียนความรู้
ลูกเก็บจัดแจงไว้ที่ในตู้

ถ้าลืมหลงตรงไหนไขออกดู	ทั้งของครูของพ่อต่อกันมา
แล้วลูบล้างล้างความพลายงามน้อย	เจ้าจงคอยรำเรียนเขียนคาถา
รู้สิ่งไรก็ไม่รู้วิชา	ไปเบื้องหน้าเติบใหญ่จะให้คุณ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 443)

ขุนแผนวอนไหว้พระหมื่นศรี	ว่าลูกนี้ตั้งใจจะอาสา
ยังเป็นห่วงบ่วงใยด้วยมารดา	คร้อแค้นแก่ชราลงทุกวัน
อยู่บ้านกาญจนบุรีไม่มีสุข	จะเฝ้าทุกซัดถึงลูกกับหลานขวัญ
ถ้ารับมาเลี้ยงดูอยู่ด้วยกัน	ถึงลูกไปทัพนั้นจะนอนใจ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 38)

1.1.3 ความกตัญญูของนางบัวคลี่ที่มีต่อหมื่นหาญและนางสีจันทน์

ว่าพลางทางใช้ให้ทาสี	ไปเรียกตัวบัวคลี่เข้ามาหา
ค่อยโถมเล่าเอาใจลูกยา	พ่อจะถามแก้วตาแต่จริงใจ
ด้วยพ่อแม่เลี้ยงเข้มาเป็นตัว	ส่วนพี่พี่มาพบเมื่อเติบใหญ่
พ่อจะขอถามเนื้อความใน	จะรักใคร่มากกว่าจะให้จริง ๆ
ครานั้นบัวคลี่ศรีโสภา	ตอบว่าตามจิตไม่คิดกริ่ง
หันไม่แคล้งเจรจาว่าจริงจริง	ถึงรักพี่ก็ไม่ยิ่งเท่าพ่อตัว
อันสามีเขาจะรักสักเพียงไหน	ลงบันไดสามชั้นก็ขาดพี่
ที่ตรงท่านพ่อแม่จนแก่ตัว	ถึงลูกชั่วฉันใดไม่ขาดกัน...

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 292)

1.1.4 ความกตัญญูของกุมารทองที่มีต่อขุนแผน

ขุนแผนไม่สะทกสะท้านอ่านมนตร์ปลุก	ผีลูกผุดลุกขึ้นพูดจ้อ
ขุนแผนเดินแผ่นโผน โจนจีคอ	กุมารทองช่วยพ่อให้พ้นภัย
กุมารทองโลดปิงทะเลลั้งปร้อ	พาพ่อออกตามรูดาลได้

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 297)

กุมารทองป้องปิดสกัดดาบ
ถีบต้อยตะตงจากเตียงลง
งคก่อนผ่อนพ่อย่าพ่อน่า
ขุนแผนแค้นกัดกรามคำรามฮือ
มันทำแค้นพอกี่พอแรง
ถอยไปไซ้การอย่านำพา
กุมารทองห้ามว่าอย่าให้ตาย
ฟันฆ่าเทวดามักคลใจ

ประนมกราบขอโทษยิ่งโกรธส่ง
กุมารตรงยึดขวางไม่วางมือ
ไม่กลัวอาญาเจ้าชีวิตฤ
เอออีกูไม่กลัวแล้วอาญา
กูจะแกลงอกออกเอาดาบผ่า
ฆ่าเสียที่ลับจับเอาใคร
เอาแต่พอเจ็บอายเลือดตาไหล
จับได้เนื้อความลามกระจ่าย ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 318)

1.1.5 ความกตัญญูของขุนช้างที่มีต่อนางเทพทอง

ครั้นพวกโยชามาพร้อมพรั่ง
เอาเหล็กกรอกข้างวางเข้าไป
แล้วรีบมายังเรือนท่านมารดา
เล่าความตามจริงไม่อำพราง
มันสะกดเข้าไปจนในห้อง
ลักไปทั้งวันทองน้องยา
ถ้าทันแล้วจะฟันเสียให้ยับ
การสงครามลูกไม่ขามเข็ดใคร

ขุนช้างตั้งใจให้เลี้ยงละว้าไพร
ห้าเทถึงใจไอ้พลายกาง
กราบกับบาทาทิ้งสองข้าง
เมื่อกกลางคืนอายขุนแผนมา
ลักเอาข้าวของไปหนักหนา
ลูกจะลาคุณแม่ติดตามไป
รับวันทองน้องกลับมาจงได้
จงอวยชัยให้ลูกสวัสดิ ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 297)

1.1.6 ความกตัญญูของพลายงามที่มีต่อขุนแผน

เจ้าพลายงามถามซักตระหนกแน่
อ้ายคนนี้มีไซ้พอจะขอลา
สงสารแต่แม่คุณของลูกแก้ว
เพราะพ่อเลี้ยงเคียงเสาไม้ปราณี
ไปสู้ตายวาววางเสียข้างหน้า
ขอลาแม่แต่นี้นับปีไป

พลางบอกแม่ลูกแสนแค้นหนักหนา
ไปหาย่าอยู่บ้านกาญจนบุรี
จะลับแล้วตายเป็นไม่เห็นผี
อยู่ที่นี้ชีวิตันจะบรรลัย
ด้วยเกิดมามีกรรมจะทำไฉน
แล้วร้องไห้หวนคิดถึงบิดา

<p>ไอ้พ่อคุณขุนแผนของลูกเอ๊ย ต้องติดคุกทุกซั้วเรศวรเวทนา</p>	<p>เมื่อไรเลยลูกจะได้อ่านหน้า เจ้าครวญคร่ำว่าด้วยอาลัย ฯ</p>
--	--

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 432)

<p>วันนั้นรู้คดีว่ามีศึก จะอ่อนวอนพึ่งบุญคุณพระนาย ถ้าจะไรจะได้ทูลขอพ่อ ไอ้กรรมพ้อทำมาอย่างไร ติดคุกมาแต่ลูกอยู่ในห้อง เสียดแรงร่วมยากมาเป็นช้านาน สะอื้นพลางทางคิดถึงพระคุณ ข้าพเจ้าจะดำรงชีวิตการ</p>	<p>คะเนนึกเห็นจะสมอารมณ์หมาย เบี่ยงบ่ายให้ได้รับอาสาไป คิดขึ้นมาว่าตาคลอสะอื้นให้ จึงต้องไปทนทุกข์ทรมาน แม้วันทองช่างกะไรไม่สงสาร ครั้นถึงบ้านแล้วแม่ก็แซไป เดชะความสัตย์ขอธิษฐาน คิดอ่านขอโทษให้บิดา</p>
---	---

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 28-29)

<p>เจ้าพลายงามความแสนสงสารพ้อ รับประจำรำว่าประสาใจ ได้ตักน้ำตาขาวทุกเช้าค่ำ ให้พ้อพันทนต์ทุกซั้วแล้วลูกยา</p>	<p>น้ำตาคลอคลอตกชกชกไหล ฉันจะใคร่อยู่ด้วยช่วยบิดา ที่พ้อทำพินฝักจะหักหา จะอุตสาห์เล่าเรียนค่อยเพียรไป ฯ</p>
---	---

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 443)

1.1.7 ความกตัญญูของพลายงามที่มีต่อนางวันทอง

<p>เจ้าพลายงามความแสนสงสารแม่ แล้วกราบกรานมารดาด้วยอาลัย แต่ครั้งนี้มีกรรมจะจำจาก เที่ยวหาพ้อขอให้ปะเดชะบุญ แม่รักลูกลูกก็รู้ที่อยู่ว่ารัก จะกินนอนวอนว่าเมตตาเดือน</p>	<p>ข้าเลี้ยงแลดูหน้าน้ำตาไหล ลูกเติบโตใหญ่คงจะมาหาแม่คุณ ต้องพลัดพรากแม่ไปเพราะไอ้ขุน ไม่ลืมคุณมารดาจะมาเยือน คนอื่นสักหมิ่นแสนไม่แม่นเหมือน จะจากเรือนร้างแม่ไปแต่ตัว</p>
---	--

แม่วันทองของลูกจงกลับบ้าน
จะก้มหน้าลาไปมิได้กลัว

เขาจะพาลว่ารุ่นแม่ทูนหัว
เมื่อยามัวหมองน้กจงหักใจ ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 436)

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีบาท
ซึ่งขื่อนายขุนช้างล้างชีวิต
ก็มันหมายแก้แค้นแทนขุนช้าง
จะทิ้งให้โสกศัลย์บรรลัย

องค์อิศราธิราชรังสรรค์
กระหม่อมฉันก็แสนจะแค้นใจ
แต่มารดาмаขวางเป็นข้อใหญ่
ก็เหมือนไม่คิดถึงคุณของมารดา

.....
อีแม่จะได้หายคลายโสกเศร้า
อันคนโทษทุจริตผิดลี้ซึ่ง
คุณนี้ไม่พอใจให้ใครแก้
ตรัสแล้วตั้งราชรองเมืองไป

เพราะลูกเต้าได้คิดเป็นที่พึ่ง
โทษถึงชีวิตจะบรรลัย
มีงจะแทนคุณแม่จึงยกให้
เร่งถอดไอ้ขุนช้างในฉับพลัน

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 214)

ไอ้เจ้าประคุณของลูกเอ๋ย
ผูกเปลห่มซำให้ลูกนอน
ประโลมลูบจูบจอมกระหม่อมแก้ว
ขมื่นทาพาเข้าที่นอนชม
คราวลูกเสาะเสาะแม่โสกเศร้า
กางมุ้งยุ้งรินทั้งเรือคไร

แม่เคยเลี้ยงลูกแล้วสั่งสอน
ป้อนข้าวอาบน้ำให้กินนม
อาบน้ำให้แล้วก็มุ่นผม
แม่ปรารมภ์ระวังซึ่งโทษภัย
หยูกยาปลาข้าวเอาใจใส่
แม่มิให้ลูกน้อยยอนาทร

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 214)

ครั้นค่อยพินคืนขอขมาโทษ
เมื่อเด็กอยู่ยังไม่รู้ซึ่งกิจจา
หยิกกัดปัดตีแล้วเถียงด่า
อย่าให้เป็นเวรกรรมของลูกไป

แม่จงได้โปรดซึ่งเกศา
ได้เอื้อมสูงตำว่าให้เคืองใจ
มารดาจงดอดโทษให้
ไหว้แล้วไหว้เล่าเฝ้าโสกา

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 239)

มารดาข้าพระพุทธเจ้านี้	มิตีแสนชั่วด้วยมัวหลง
กำเรืบราคมมากใจไม่ตั้งตรง	ควรทรงพระพิโรธไม่โปรดปราน
ถ้าเพียงแต่พี่ป้ายาย	จะทิ้งเสียให้ตายไม่สงสาร
นี่มารดาอุ้มท้องทรมาณ	ได้เกิดมาเป็นนานเพราะมารดา
สารพัดพระคุณไม่นับได้	จะทิ้งไว้ไม่ควรเป็นหนักหนา
อนึ่งตั้งแต่กำเนิดเกิดมา	ยังมีได้พยายามประการใด
ครั้งนี้ที่สุดถึงชีวิต	ขอพระองค์จงประสิทธิประสาทให้
ให้เลื่องภาชื่อเสียงปรากฏไป	ว่าหมื่นไวยได้แทนคุณมารดา
ชีวิตขอพระราชทานโทษ	โปรดแต่เมียนคืออย่าเข่นฆ่า
ตราครุฑจำไว้ให้เวทนา	ให้สาสมกับที่ผิดประเวณี ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 245)

1.1.8 ความกตัญญูของพลาญงามที่มีต่อพระพิจิตรและนางบุษบา

ครานั้น โจมพระนายพลาญงาม	ฟังความประนมก้มเกศี
เจ้าคุณจงไปให้สวัสดิ	อันตรงที่ศรีมาลาอย่าพรันท์
ถึงลูกอ่อนไม่ฉลาดจะพลาดคิด	ฉันคงคิดถึงคุณแม่แลคุณพ่อ
ฉันรักคนที่ไม่มากปากสอพลอ	อันคนฉลาดตลอดผลไม่พอใจ
เจ้าประคุณการุญเป็นหนักหนา	ฉันหาลืมหวาจาท่าไม่
ทั้งอุปถัมภ์พ่อแม่มาแต่ไร	จะสนองคุณไปดังสัญญา ฯ
เออพ่อกตัญญูรู้จักคุณ	โมทนาบุญแล้วนะพ่อหนา
ค่อยอยู่เถิดแม่พ่อกจะขอลา	แล้วลูกมาหาลูกด้วยทันที

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 193)

1.1.9 ความกตัญญูของศรีมาลาที่มีต่อพระพิจิตรและนางบุษบา

ครานั้น นารีศรีมาลา	กอดดินบิดาเข้าร้องไห้
ฉายลำบากรากเข็นจะเห็นใคร	พ่อแม่อยู่ใกล้ได้ดูแล
ถึงผิวจะรักสักเท่าไร	ก็ยังไม่เหมือนคุณพ่อกับคุณแม่
ถ้าเธอไม่เป็นธรรมจะผันแปร	ตั้งแต่จะระกำทุกกำกิ้น ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 195)

1.1.10 ความกตัญญูของพลาชชุมพลที่มีต่อพระยาสุโขทัยและยายเพ็ญจันทร์

เจ้าพลาชกลัวตัวง้อร้องขอโทษ	เจ้าคุณโปรดเถิดจะเล่าไม่มูสา
หม่อมแม่ฉันทันทชื่อแก้วกิริยา	ที่ยายตาไปขายขุนช้างไว้
เดี๋ยวนี้พ่อขุนแผนแสนณรงค์	ให้เงินส่งฟันข้าเขามาได้
จึงเกิดหลานอยู่ที่บ้านวัดตะไกร	หม่อมแม่ให้ฉันซื้อพลาชชุมพล
ด้วยบิดาได้กินเมืองกาญจนบุรี	หลานจึงถามความนี้แจ้งเหตุผล
ว่าคุณตาเป็นพระยาอยู่เมืองบน	หลานจึงดั้นเดินดงสันโดษมา

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 299)

1.1.11 ความกตัญญูของวันทองที่มีต่อพันศรีโยธา

นางพิมพิลาไลยร้องไห้งอ	เข้ากอดศพพ่อแม่แล้วโศกสัลย์
พ่อเอ๋ยเคยเห็นอยู่ทุกวัน	ถึงเจ็บไข้เช่นนั้นก็ยังดี
พอได้ฝนหยูกยาหาให้กิน	มาตายสูญสิ้นไปเมืองผี
ลูกมิได้ปฏิบัติพัคดี	คำวันนี้ลูกรักจักเห็นใคร
เขย่าเรือนจะเย็นเป็นป่าช้า	หม้อยาจะราแล้วพ่อข้าไหว
ฟูกผ้าเสื่อสาดกลาดเต็มไป	จะปูไว้ให้ใครเล่าพ่ออา

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 36)

1.2 ความกตัญญูที่ลูกน้องมีต่อเจ้านาย

1.2.1 ความกตัญญูของโหงพราศที่มีต่อขุนแผน

ครานั้นโหงพราศเจ้าพลาชแก้ว	เห็นแล้วว่าเขาเอาอายุได้
กระซิบบอกนายพลันด้วยทันใด	เดี๋ยวนี้เมียเสียไปใจไม่ตรง
ข้าวแกงที่แต่งใส่ในสำรับ	มันประกับโรยมาด้วยยาผง
ล้วนยาพิษทั้งนั้นเป็นมันคง	พ่อจงระวังระไวอย่าได้กิน ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 294)

บิบบจุมุกจุกปากลากกระแทก	เสียงแอ๊กแอ๊กอ่อนชบสลบไสล
พอผีพราศนายขุนแผนผู้แค้นไว	เข้ากอดไว้มิให้ลูกลูกของนาย

ขุนช้างเห็นว่าทับจนดับแตก	เอาคาแผลฝุ่นกลบให้ศพหาย
แล้วกลิ้งขอนซ้อนทับให้ลับกาย	ทำลอยชายชมปากกลับมาเรือน ฯ
ฝ่ายผีพรายนายขุนแผนแค้นขุนช้าง	อุตสาห์วังขอนใหญ่ให้เขยขึ้น
แล้วเป่าแก้วแผลหายละลายเดือน	เจ้าพลายเคลื่อนคลายพื้นเหมือนตื่นนอน
นางพรายบอกว่าเราบ่าวขุนแผน	มาทำแทนเมื่อมันทับช่วยรับขอน
ไม่ม้วยแล้วแก้วตาอย่าอาวรณ์	อยู่นี้ก่อนเถิดนะเจ้าอย่าเศร้าใจ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 430)

เจ้าพลายน้อยสร้อยเศร้าแล้วเล่า	ว่าหม่อมพ่อพาเวียนวงให้หลงไหล
แล้วทูปถีบบีบจมูกของลูกไว้	เอาขอนไม้ทับคอแทบมรณา
พอพวกห้องของขุนแผนเล่นมาช่วย	จึงไม่ม้วยแม่คุณบุญหนักหนา
ยังซ้ำชอกขอกเหน็บเจ็บกายา	พุดน้ำตาผอยผอยด้วยน้อยใจ ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 432)

1.2.2 ความกตัญญูของบ่าวไพร่ที่มีต่อขุนช้าง

ฝ่ายพวกขุนช้างที่หลบหนี	ครั้นเห็นไพร่ไม่ตามหา
ราษยามาพบศรพระยา	ต่างเรียกบ่าวข้าที่เขวหานาย
แยกย้ายกันหาในป่าชฎ	ช่วยกันตัดคงรามหนามหวาย
ช้านานอ่อนใจจึงได้นาย	ดูยบตั้งเสื่อตะกายไปทั้งตัว
พวกบ่าวกอดนายร้องไห้รัก	เคราะห์พอร้ายนักพ่อทูนหัว
จะฆ่าลึงปิ้งค่างสักสองตัว	พอยังชั่วหายแผลจะแก้บน
เสื่อหมวกหนามหวายเอาไปหมด	เลือดหยดหยาดย้อยดังฝอยฝน
ผ้าผ่อนล่อนโล่งไม่ติดตน	ล้างคนเอาผ้ามาให้ให้นาย
บ้างจับเลือดให้ด้วยผ้าห่ม	บ้างล้างโคลนตมบ่งหนามหวาย
กะเหรี่ยงลาวบ่าวไพร่มามากมาย	หายรักษานายที่กลางไพร่ ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 350)

1.2.3 ความกตัญญูของบ่าวไพร่ที่มีต่อขุนไกร

ข้าไทได้ฟังทองประศรี	โคกที่ไร่ไปไหนหน้า
ชวนกัน ไม่กล้าซึ่งน้ำตา	ต่างก็มาร้องให้อยู่อื้ออึง
อาลัยขุนไกรทุกคน	บางก็มาติดนแล้วบ่นถึง
พ่อไม่ถือโทษ โกรธซึ่ง	ข้าไทได้ฟังทุกเวลา
จะไปไหนไม่มีใครข่มเหง	เขาเกรงพ่อขุนไกรไปทุกหน้า
แต่นี้มีแต่เขาจะบิชา	พวกบ่าวไพร่บ่นบ้ำอยู่วันวาย ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 26)

1.3 ความกตัญญูที่ขุนนางมีต่อขุนนาง

1.3.1 ความกตัญญูของขุนแผนที่มีต่อเจ้าเมืองเชียงทอง

เจ้าพลายแก้วรับสั่งบังคมทูล	เกล้ามุดเนื้อความไปตามเล่าห์
อันเชียงทองแปรปรวนทำรวนเร	เห็นจะเทถ่ายตนให้พ้นตาย
แม้ว่าเข้ากับเชียงใหม่จริง	ไหนดจะ วิ่งเข้าไปแตกแตกค่าย
ไม่ถอยเลยสักก้าวทั้งบ่าวนาย	ถึงคิดมากหากหายด้วยชอบมี ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 228)

1.3.2 ความกตัญญูของขุนแผนและวันทองที่มีต่อพระพิจิตรและบุษบา

ครานั้นขุนแผนแสนสนิท	ได้ฟังพระพิจิตรก็ก้มเกล้า
ชี้แจงเนื้อความตามสำเนา	ข้าพเจ้าคิดกลัวซึ่งโทษทัณฑ์
ด้วยมีตราอาชัศกัศดาน	รู้ว่แขวงกรมการก็กวดขัน
แต่ปีดบังลูกชายไว้หลายวัน	ลูกคิดเกรงเกลือกอันตรายมี
หลวงปลัดยกกระบัตกรมการ	จะบอกกล่าวข่าวขานไม่ควรที่
จะเป็นคบคนผิดคิดราศี	พระพันปีก็จะทรงพระ โกรธา
เจ้าประคุณบอกส่งลูกลงไป	ให้พ้นภัยราศีจะดีกว่า
ช่วยแต่แจ้งไปในท้องตรา	ว่าลูกเข้ามาหาแต่โดยดี
กับบอกคำให้การดีมานว่า	ทั้งถ้อยคำกรรยาให้ถ้วนถี่

ให้สมกับลูกแก่โทษโปรดสักที นอกนี้สุดแต่กรรมที่ทำมา ฯ
(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 395)

วันทองสองกรเข้าช้อนอก น้ำตาตกตันใจอาลัยว่า
ถึงตัวไปใจอยู่กับมารดา จะหาไหนได้เหมือนเจ้าประคุณ
ถูกเป็นคนโทษแม่โปรดไว้ ไม่จงจำซ้ำให้ซึ่งเกื้อหนุน
รักเหมือนลูกเต้าจะเอาบุญ นอนอุ่นกินอิมไม่อาวรณ์

.....
ขุนแผนวันทองนอนน้ำตา กราบลาพ่อแม่ทั้งสองศรี
พระพิจิตรบุษบาก็ปราณี ถ้อยที่ถ้อยสั่งหลังน้ำตา
จากจวนชวณกันลงบันได ผัวเมียเสียใจเป็นหนักหนา
ท่านผู้ชายผู้หญิงก็ตามมา แวะหาม้าสีหมอกบอกคดี
(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 397-398)

1.3.3 ความกตัญญูของขุนแผนที่มีต่อบุคคลอื่น

สุภายิตท่านประดิษฐ์ประดับแต่ง ว่าใครคดก็เอาแข็งเข้าต่อต้าน
ถ้าใครซื่อซื่อต่อจนวายปราน นี้มันพาลเพื่อนผิดประเพณี
ตามกรรมจะระยำด้วยอาญา ไปเบื้องหน้าเป็น โฉนใ้รู้ที่
ตัวกูก็ภาษาว่าคนดี พรงนี้จะไปยังสุพรรณ
(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 305)

1.4 ความกตัญญูที่ขุนนางมีต่อบุคคล

1.4.1 ความกตัญญูของขุนแผนที่มีต่อนายเดช กระจุกดำ (หมื่นหาญ)

ครานั้นขุนแผนแสนสนิท เห็นหมื่นหาญกลัวชีวิตจะเป็นผี
จึงกล่าวคำสัพทไปทันที โทษของมึงถึงที่จะวายปราน
หากกูคิดนึกหนึ่งมึงมีคุณ ได้เกื้อหนุนเลี้ยงดูอยู่ในบ้าน
ให้ข้าวแกงพริกเกลือ ได้เจือจาน ไม่ประหารชีวิตเพราะคิดคุณ
ทั้งท่านผู้หญิงสีจันทน์ภรรยา ให้เงินตราผ้าเสื้อ ได้เกื้อหนุน

ถ้าไม่คิดแล้วชีวิตมึงเป็นจูน	ครั้งนี้บุญของมึงไม่ถึงตาย
มึงอยู่เถิดกูจะไปบ้าน	เรียกกุมารผีโชมดลันทั้งหลาย
โหงพรายพรั่งพร้อมล้อมรอบกาย	แผ่นจีนคอปรีอหายไปบัดคล

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 299)

1.4.2 ความกตัญญูของขุนแผนและวันทองที่มีต่อยายละว้า

ครานั้นจึงท่านยายละว้า	คนชราแก่เฒ่าอยู่เฝ้าบ้าน
เห็นคนจี่ม้ามาลนลาน	นี่เจ้านายมาบ้านดูท่าไม
ขุนแผนวันทองทั้งสองรา	ลงจากม้าพลางทางปราศรัย
เรามาหาว่านยาแลราก็ไม	เข่าว่ามีอยู่ในภูเขานี้
ลูกผู้ชายของชายไปไหนหมด	เห็นรดผักแต่ผู้หญิงเมื่อตะกี้
เราจะขออาศัยในบ้านนี้	อยู่สักห้าราตรีจะลาไป
วันทองให้ปัดผูกข้อมือ	เป็นที่นับถือกะเหรียงไร
ยายเถ่าได้ปัดก็ดีใจ	แกเรียกไปสาวสาวก็กลับมา
ทำที่อายเอียงเมียงชม้าย	ครั้นได้ปัดหายอายหัวร่อรา
แต่งทับให้พลันมิทันช้า	เพื่อกมันเอามาด้วยดีใจ ๆ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 356)

1.5 ความกตัญญูที่บุคคลมีต่อขุนนาง

1.5.1 ความกตัญญูของแสนคำแมนที่มีต่อพลายงาม

เมื่อนายพลายแก้วมาตีเวียง	ชาวบ้านหลีกเลียงไปชุมซ่อน
ถูกไทยไล่แตกเข้าคองคอน	เขาจับต้อนไว้ได้ก็มากมาย
เว้นแต่บ้านจอมทองของคำแมน	ยังหนาแน่นอยู่ได้ไม่ระตำระสาย
ปลดปล่อยรอดตัวด้วยนายพลาย	มิให้ทำอันตรายจึงอยู่ดี
ครั้งการทัพระงับสงบแล้ว	เจ้าพลายแก้วจะกลับไปกรุงศรี
เงินยวงภริยากับสามี	ตรีตรีก็นึกคุณของแม่ทัพ
ร้อยบ้านพันเมืองได้เคืองแค้น	หนีเล่นปนไปเขาไล่จับ
ล้มตายชายหญิงก็ย่อยยับ	เขาจะจับเป็นสุขแต่บ้านเรา

บัดนี้เขาจะกลับไปเมืองใต้
จะมานั่งนิ่งอยู่เหมือนคูเบา
จะพากันย่อยยับอัปภาคย์
ขยายปรีชากันปรองดอง
จะพาไปยกให้เป็นค่านับ
ถึงลูกเราจะเข้าไปกรุงไทย

เขาจะทำอะไรไม่รู้เท่า
ฉวยถ้าเขากวาดกว้านบ้านจอมทอง
ได้ทุกซั๊กไปหมดทั้งบ้านช่อง
ลาวทองลูกเราผู้ร่วมใจ
แม่ทัพเห็นทีจะรักใคร่
พอจะออกหน้าได้ไม่อับอาย

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 174)

1.5.2 ความกตัญญูของหมื่นหาญที่มีต่อขุนแผน

หมื่นหาญถอนหอกแล้วออกปาก
โจนเข้าจับรับรองไว้ว่องไว
แกขี้ใจไม่ถือเนื้อกระทิง
แล้วจับปืนขึ้นบ่ามาลนลาน
เลาะลัดบัดเดี้ยวก็มาถึง
ทั้งปืนผางพลางบอกกับภรรยา
เด็ดลอคคอดไปยิงกระทิงผิด
เจ้าแก้วเข้าประจันไม่ทันชน
ถ้าคนอื่น ไกลมิใช่แก้ว
คุณเขาอยู่กับเรากี่มากมาย
จำต้องเกื้อหนุนแทนคุณเขา
เห็นสมพัวสมเมียอย่าเสียใจ

หากออแก้วมาด้วยช่วยแก้ไข
กูจึงมีบรรลีย์ในดงคาน
แทงทิ้งเสียเถิดเจ้าเราไปบ้าน
เดินงานงกงกบฏกรกมา
ขึ้นบันไดเดินคิ่งเข้าเคหา
พี่ไปป่าเคราะห์ร้ายแทบวายชนม์
มันสวนควันไล่ชีวิตมาติดกัน
เราสองคนช่วยกันมันถึงตาย
เห็นแว่วชีวิตจะฉิบหาย
แน่ท่านยายข้าจะว่าอย่าน้อยใจ
ออบัวคลี่ลูกเราจะยกให้
ยายจะเห็นเป็นอย่างไรให้ว่ามา ฯ

.....
ครานั้นจึง โจมเจ้าพลายแก้ว
ฉันทำปากยากจนคนเซซัง
ถ้าเจ้าคุณเอ็นดูจะอยู่ด้วย
ฉันเป็นคนกำพร้าเอกากาย

ได้ฟังแล้วตอบไปด้วยใจหวัง
ท่านจะคิดปลุกฝังเป็นลูกชาย
กว่าจะม้วยเป็นผีไม่หนีหาย
หมายจะฝากชีวิตไม่คิดไป ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 284-285)

1.6 ความกตัญญูที่ภรรยา มีต่อสามี

1.6.1 ความกตัญญูของนางวันทองที่มีต่อขุนช้าง

มาถึงเตียงเคียงข้างขุนช้างหลับ	พอมนตร์เสื่อมนางกลับหวนละห้อย
จะจากเจ้าเหมือนดังว่าขาดลมลอย	อย่าหมายคอยเลยว่ามีจะเป็นตัว
ก้มกอดเท้าผู้เห็นม้วนึง	โธ่สิ้นบุญจริงพ่อขุนหัว
จะปลุกสักเท่าไรไม่ไหวตัว	มานอนมัวทิ้งเมียเสียอย่างไร
นี่จะทำฉันใดให้พ่อรู้	ว่าขุนแผนเขาจู่เข้ามาได้
เขาจะฆ่าฟันน้องจึงต้องไป	มิใช่ช่นอกใจแล้วหลีกถี้
คิดพลางนางจึงเขียนหนังสือ	เล่าความตามชื่อเป็นถ้วนถี้
เขียนเสร็จพับปิดสนิท	เหน็บไว้ที่ฝาเรือนของผัวรัก
.....	
กลับเสียใจอาลัยขุนช้างเล่า	นิจจาเจ้าหลับก็อยู่ไกลหมอน
จะเขียนน้ำคำขางายจร	ใครจะซ่อนผ้าห่มให้ผัวรัก
เห็นม่านขาดกลางหวางอยู่กลางห้อง	สองมือตอกเพียงอกหัก
จันทาลผลาญทำเจ็บช้ำน้	สะอื้นฮักฮักแล้วเดินมา

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 329-330)

ไอ้พ่อร่มโพธิ์เตี้ยของเมียแก้ว	พ่อตายแล้วเมียเห็นจะเป็นผี
อันจะหาน้ำใจในบุรี	เห็นสิ้นคืออยู่เพียงพ่อโพธิ์ทอง
แต่อยู่มาเป็นสิบห้าสิบหกปี	คำน้อยหนึ่งไม่มีให้เมียหมอง
เมื่อคลอคลุกหนุนหลังนั่งประคอง	เห็นเมียร้องพอกี่รำพิไรวอน
เมื่อคราวเมียจับไข้ไม่กินข้าว	พอนั่งเฝ้าเคียงคอยตะบอยป้อน
เห็นเมียไม่หลับไหลก็ไม่นอน	ครั้นหน้าร้อนพอกี่พัดกระพือลม
หน้าหนาวหนาวเล่นตลอดดอก	พอกอดกกไให้นอนซ่อนผ้าห่ม
ครั้นหน้าฝนฝนฝอยลงพรอยพรอม	ให้อยู่ร่มปิดรอบหน้าต่างเรือน
อันชายใดในพื้นปัดพิ	การรักเมียแล้วไม่มีเสมอเหมือน
ถึงรูปชั่วใจช่วงคังดวงเดือน	นี้กรรมเดือนให้ตามเมียมาตาย

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 191)

1.6.2 ความกตัญญูของเมียขุนเพชร-ขุนรามที่มีต่อขุนเพชร-ขุนราม

ฝ่ายว่าเมียขุนเพชรขุนราม	ฟังบ่าวบอกความก็ร้องไห้
หัวฟองสยองสยดใจ	ทอดตัวลงในที่นอนนีก
ตือกไอ้เจ้าประคุณเอ๋ย	ไม่ควรเลยอดวายตายกลางศึก
เมื่อแก้ฝืนเมียวิตกกอกสะทีก	ตรองตรึกแต่วันนั้นให้พรุ่นใจ
เห็นศิระหยาบไปเมียได้บอก	ได้ห้ามว่าอย่าออกเป็นทัพใหญ่
พ่อไม่เชื่อเนื้อกรรมที่ทำได้	จั้นไปจนพอมรณา
ใครใคร ได้กลับมาบ้านเรือน	พ่อไปตายกลางเถื่อนไม่เห็นหน้า
ชั้นบ่าวไพร่ไปด้วยก็กลับมา	แต่พ่อแก้วเววตาเมียลับไป
ซากศพจะโชมอยู่กลางรก	เวทนาผ้าจะปกหามีไม่
จะเป็นเหยื่อเสื่อสาบที่กลางไพร	จะทิ้งมาเปื่อยไว้อยู่พุง
.....	
ไอ้เจ้าประคุณของเมียเอ๋ย	กะไรเลยเค็ดคายไปตายอยู่
ดั่งแกลิ่งหนีเมียไปไม่เอ็นดู	เมียมิได้เซ็ดชูให้ศพงาม
พฤษาสลั่งจะต่างจัด	เสียงสัตว์กลางป่าพนาหนาม
เป็นปีกทองฆ้องย่าประจำยาม	ดาวเดือนเคลื่อนตามต่างรูปเทียน
เมฆหมอกมัวฟ้าเวหาหน	ต่างเพดานดาบนจวัดเจเวียน
เขาเขตจะสังเกดเป็นม่านเวียน	ดินเตียนต่างตะกอนพีรังกาย

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 381-382)

1.6.3 ความกตัญญูของลาวทองที่มีต่อขุนแผน

ลาวทองฟังคำจำเสียงได้	เข้าใกล้ศักรู้จักหน้า
กอดตื้นรำให้ฟายน้ำตา	ท่านโปรดโทษข้าข้าจึงรู้
ครันติดตามมาหาศักรัก	แปลกไปไม่รู้จักจึงยืนอยู่
ไม่กล้าเข้าไปในประตู	แลดูพ่อชูปศิครูปไป
ไอ้ไอ้เจ้าประคุณของเมียแก้ว	เหมือนตายแล้วเกิดมาหากันใหม่
ตั้งแต่เมียถูกขังอยู่วังใน	เฝ้าแต่รำร้องไห้ไม่วายวัน

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 39)

1.6.4 ความกตัญญูของอัปสรสุมาลีที่มีต่อเจ้าเมืองเชียงใหม่

ครานั้นนางอัปสรสุมาลี	มเหสีเชียงใหม่ที่ป็นสนม
เห็นบ้านเมืองวิปริตผดนิคม	จะแหลกล่มเสียกรรมังในครั้งนี้
จำจะไปเพ็ดทูลมูลเหตุ	ให้ทรงเดชะวินิจฉัยให้ต้องที่
คิดพลางอย่างเอื้องจรี	ไปเฝ้าเจ้าธานีในทันใด
ครั้นถึงกราบก้มประนมกร	บังอรชบเสวยสะอื่นให้
แล้วกราบทูลสามิพริ์พิไร	ขอพระองค์จงได้กรุณา
เป็นความสัตย์สุจริตไม่คิดหึง	หมายจะพึงภูวไนยจนสังขาร
อันซึ่งศึกประชิดคิดพารา	ด้วยสาเหตุเนื้อเคราะห์เพราะสร้อยทอง

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 121)

1.7 ความกตัญญูที่ขุนนางมีต่อพระมหากษัตริย์

1.7.1 ความกตัญญูของขุนไกรที่มีต่อพระพันวษา

สะอื้นพินต้นจันให้ครันคร้าม	อารามตกใจปลุกซึ่งสามิ
ขุนไกรถามไปว่าอะไรเจ้า	นางจึงเล่าความฝันนั้นถ้วนถึ
ว่าพินฉันทักกระเด็นเห็นไม่ดี	ช่วยทำนายฝันนี้ให้แจ้งใจ
ขุนไกรได้ฟังดังใครผลาญ	เอ๊ะจะมีเหตุการณ์เป็นข้อใหญ่
ถ้ากูทำนายว่าร้ายไป	ทองประศรีที่ไหนจะห่างตัว
ไม่ร้ายดอกฝันดีจะมีสุข	เจ้าอย่าเป็นทุกข์จงฟังตัว
แต่ใจคิดครั้งนี้มีรอดตัว	น่ากลัวจะม้วยด้วยกระบือ ๆ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 15)

ค่อยระงับดับความโศกา	ภาวนาประนมมือถือนัน
คิดถึงคุณพระพุทธรูปธรรมนั้น	อภิวันท์พระสงฆ์ทรงศีลา
ทั้งคุณบิดามารดา	บังเกิดเกศก่อกเกล้าเกศา
ขออำนาจจะประกาศแก่เทวา	ให้ทราบทั่วฟากฟ้าสุธาธาร
ด้วยตัวข้าขุนไกรกระทำผิด	ถึงชีวิตจะม้วยสังขาร
จะตายด้วยความสัตย์ปฎิญาณ	อย่างพงศ์พลายฝ่ายทหารอันชาญชัย

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 24)

1.7.2 ความกตัญญูของพลาญแก้วที่มีต่อพระพันวษา

พลาญแก้วรับสั่งบังคมทูล	ขอเดชะนเรนทร์สุโรโปรดเกล้า
ชีวิตอยู่ได้พระบาท	ขออาสาพระองค์ผู้ทรงชัย
ตีทัพเชียงอินทร์แลเชียงทองให้	สมพระทัยปองให้จงได้
ถ้าข้าพระพุทธเจ้ามิบรรลีย์	ก็มีได้ยอต่อต่อณรงค์ ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 151)

โบราณว่าเป็นข้าจอมกษัตริย์	ราชสวัสดิ์ต้องเพียรเรียนรักษา
ท่านกำหนดจดไว้ในตำรา	มีมาแต่โบราณช้านานครั้น
หนึ่งวิชาสามารถมีอย่างไร	ไม่ปิดไว้ให้ท่านทราบทุกสิ่งสรรพ
หนึ่งกล้าหาญทำการถวายนั้น	มุ่งมั่นจนสำเร็จเจตนา
หนึ่งมิได้ประมาทราชกิจ	ชอบฝึกตรีศรกีฬามั่นศึกษา
หนึ่งสัตย์ซื่อถือธรรมจรรยา	เหมือนสมาทานศีลไว้มั่นคง
หนึ่งเสงี่ยมเจียมตัวไม่กำเริบ	เอื้อมเอิบหยิ่งเย่อเพื่อหลง
หนึ่งอยู่ใกล้ชิดติดพระองค์	ไม่ทำเทียมด้วยทะนงพระกรุณา
หนึ่งไซ้ไม่ร่วมราชาอาสน์	ด้วยอุบาทว์จัญไรเป็นหนักหนา
หนึ่งเข้าเฝ้าสังเกตซึ่งกิจจา	ไม่ใกล้ไกลไปกว่าสมควรการ
หนึ่งผู้หญิงชาวในไม่พันพัว	เล่นหัวผูกรักสมัครสมาน
หนึ่งสามภักดิ์รักใคร่ในภูบาล	ถึงถูกกริ้วทันทานไม่ตอบแทน
ราชสวัสดิ์จัดจบครบสิบข้อ	พองจำไว้ให้หนักแน่น
สัตย์ซื่อและสำคัญนั้นเป็นแดน	พอแผนของแม่จงใส่ใจ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 265-266)

ครานั้นขุนแผนแสนสามารถ	อภิวาททูลแจ้งแถลงไข
ด้วยเดชพระองค์ทรงภพไตร	จึงมีชัยได้สิ้นทั้งพารา
เกล้ากระหม่อมอาสาไปครานี้	กับทหารตัวดีสามสิบห้า
ได้อาศัยในคุณวิทยา	กับบารมีพระองค์ผู้ทรงธรรม์

.....

ขอเป็นข้าทูลละอองรองพระบาท	มอบกายถวายราชย์ตามประสงค์
แต่นั้นมาก็ริยากี่คงตรง	จงทราบเบื้องบาทของสุ์พระทรงชัย ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 162-163)

1.7.3 ความกตัญญูของพลายงามที่มีต่อพระพันวษา

ครานั้นจึงโหมเจ้าพลายงาม	ฟังความรับสั่งใส่เกศา
ขอเดชะพระองค์ทรงศักดิ์	อันชีวาอยู่ใต้ฝ่าละออง
กระหม่อมฉันจะขอรับอาสา	เอาพระเดชามาปกป้อง
จะจับเจ้าเชียงใหม่ใจคนอง	มิให้ต้องร้อนใจแก่ไพร่พล

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 32-33)

ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงภพ	เลิศลบล้ำโลกทั้งน้อยใหญ่
จะควรมิควรประการใด	ชีวิตอยู่ใต้พระบาท
ทรงชุบเกล้าชุบกระหม่อมเป็นหัวหมื่น	ทุกวันคืนพระคุณปกเกล้า
ผาสุกทุกวันนिरันครีมา	ยังมีได้ขายฝ่าบาทของสุ์

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 245)

1.7.3 ความกตัญญูของเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่มีต่อพระพันวษา

เจ้าเชียงใหม่ได้ฟังรับสั่งโปรด	ปราโมทย์ดังจะเหาะขึ้นเวหา
ก้มกราบทูลพระองค์ทรงศักดิ์	ขอรองพระบาทากว่าตาย
ไปเบื้องหน้าถ้าทำให้เคืองขัด	मैंเป็นสัตว์จึ่งประหารให้ฉิบหาย
ตัวจ่านำมารับไม่กลับกลาย	ขอถวายบุตรไว้ใต้บาท ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 170)

1.7.4 ความกตัญญูของชาวเมืองเชียงใหม่ที่มีต่อเจ้าเมืองเชียงใหม่

ฝ่ายว่าพวกลาวชาวเชียงใหม่	ต่างดีใจพร้อมหน้ามานั่นเนื่อง
จัดกระบวนแห่น้ำประเทือง	ชงเทียวเจียวเหลืองบรรดามี

ทั้งราชยานคานหามแถวทอง
แล้วปาวร้องบอกลาวชาวนุรี
ครั้นพระเจ้าเชียงใหม่ไปถึงนั้น
ทั้งเสนาอำมาตย์ราชประยูร

พอได้ฤกษ์วันดีมีมงคล

เชิญเจ้าสุวรรณเข้าธานี
เชิญพระองค์ขึ้นทรงยานมาศ
แห่ออกนอกเมืองลำพูนชัย
ทั้งสองข้างทางแห่ให้ปึกฉัตร
เจ้าของบ้านนั่งเรียงอยู่เคียงกัน
พลางโปรยบุปผามาลัย
องค์พระเจ้าเข้าคืนพระนคร
สาธุชัยศุกว้าง
ให้พ่อเจ้าเป็นสุขทุกเวลา

หม่องกลองเครื่องตั้งคีตคีตลี
มากอยรับอยู่ที่เมืองลำพูน
ก็พากันมาเฝ้าเจ้าไอศูรย์
เพ็ดทูลต้อนรับด้วยยินดี ฯ
ต่างตนประณตบทศรี
ครองบุรีเนาวรัฐเป็นฉัตรชัย
ทั้งนางราชเทวีศรีใส
ไปยังเวียงเชียงใหม่ในวันนั้น
ผูกแขวงราชวัติขึ้นกางกั้น
พอเจ้านายถึงนั้นคืออวยพร
ยกมือกราบไหว้อยู่สลอน
เหมือนพระเวสสันดรแต่ก่อนมา
ชัยมงคลังพระเจ้าข้า
ชาวพาราต่างอำนวยการ ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 179)

1.7.5 ความกตัญญูของเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่มีต่อเถรवाद

จะกล่าวถึงเถรवादฉลาดเวท
แต่รับนางสร้อยฟ้ามาเวียงชัย
ด้วยเจ้าลาวยกย่องสนองคุณ
เป็นที่สังฆราชามลาววงศ์
ถวายเครื่องยศอย่างสังฆราช
ล้วนปักหักทองขวางสำอองงาม

กระเดื่องเดชเขียงอินท์แผ่นดินไหว
เปรียบดั่งไกรสรราชที่อ่าจอง
มีบุญยิ่งกว่าบรรดาสงฆ์
ดำรงวัดพระธาตุนครอาราม
ตลกบาตรตาลีปีตรพัดยาม
ชี้เรือม่านคานหามกันสัปทน

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 380)

2. ความกตัญญูที่บุคคลมีต่อสัตว์

2.1 ความกตัญญูของขุนแผนที่มีต่อม้าสีหมอก

ขุนแผนได้ฟังเจ้าของว่า	สมมาดปรารถนาที่มุ่งหมาย
แก้เงินนับให้ไม่กลับกลาย	แล้วเอ็งกรายมาที่สีหมอกม้า
เสกหญ้าด้วยมหาละลายใหญ่	เขาไถสีหมอกแล้วบอกว่า
จะไปกับเราก็เข้ามา	ยื่นหญ้าให้ปล้นในทันที
สีหมอกรับหญ้ามาเคี้ยวกลืน	ชมชื่นปรีดีเปรมเกษมศรี
ให้มีใจจงรักด้วยภักดี	คิดขุนแผนเดินรู้ตามหลังไป
ขุนแผนลอบหลังสีหมอกม้า	ผูกอานผ่านหน้าบังเหียนใส่
ซอหงางเชิดชูดละไม	ล้วนขลิบทองของใหม่วิไลตา

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 303)

ว่าพลางทางจงสีหมอกม้า	เบาะอานพานหน้าดูงามสม
ดังจะปลิวลิวลอยไปตามลม	อย่าปรารมภ์เลยนะเจ้ามาจี่ม้า
ปลอบพลางทางกอดกระชิบบอก	ม้าสีหมอกตัวนี้มีสง่า
เนื้ออ่อนงอนง้อขอยขมา	อย่าให้สีหมอกม้ากระเดื่องใจ ๆ
วันทองสองมือประนมมัน	พรั่นพรั่นกลัวม้าไม่เข้าไถ่
ที่สีหมอกของน้องอย่างจงภัก	จะขอขี่ไปทั้งหัวเมีย
ขุนแผนพานางมาไถ่ม้า	ลอบหลังอาซาให้เชื่องเสีย
หยิบมือลูบม้าวว่าปลอบเมีย	ม้าเลียมือหวัดประหว่นกลัว

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 332)

สีหมอกเอี้ยท่านจะส่งเราลงไป	จะตายเป็นเป็นกะไรไม่รู้ที่
จึงพากันเข้ามาลาพาชี	แม่นมิตายคราวนี้คงพบกัน
.....	
แม่นถ้าไม่มรณาชีวิตยัง	ถึงติดคุกคุมขังไม่วายคิด
จะเร็วช้าถ้ามีเวลาออก	จะมามาหาสีหมอกที่พิจิตร
อยากจะพาเจ้าไปก็ได้คิด	ขุกชีวิตเรานี้จะมรณา
เขาจะส่งสีหมอกเป็นม้าให้	จะผูกขึงกริ่งไว้รดน้ำหญ้า

สิ้นบุญบุญเราไปลับตา
สีหมอกฟังว่าน้ำตาไหล
กลอกหัวตัวสิ้นรัตนคนัก

เวทนาที่ไหนใครจะรัก
ด้วยพระมนตร์คลใจให้ประจักษ์
ซบพักตร์แทบเท่าทั้งสองรา

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 398-399)

2.2 ความกตัญญูของวันทองที่มีต่อม้าสีหมอก

วันทองว่าพี่สีหมอกของน้องเอ๋ย
ยุกรินมันกินมาหลายวัน
ต้องบุกป่าฝ่าดงพงชฎ
อดอยากหญ้าฟางกลางพงนา
ถึงเมืองพอมิที่จะอยู่
เป็นเพื่อนยากเพื่อนตายมาหลายยก
ขุนแผนว่าลาแล้วเจ้าเพื่อนยาก

เคยยากมาด้วยน้องในไพร่สัจ
อุตสาหให้พี่น้องนั้นได้ขึ้นมา
คืนตัดดงรามหนามหนา
เป็นหลายวันคืนมาในป่ารก
ก็มาจู่จากซำน้ำตาตก
จากอกอกน้องจะพองพัง
จะตายจากฤจะพบกันวันหลัง

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 398)

3. ความกตัญญูที่บุคคลมีต่อสิ่งของ

3.1 ความกตัญญูของนางวันทองที่มีต่อเรือขุนช้าง

พี่จะลาไปแล้วเจ้าแก้วเอ๋ย
ฝากขุนช้างด้วยช่วยปลอบใจ
ถึงกรงนกขุนทองอยู่ทั้งคู่
นกเอ๋ยเคยเสียดเสียดัง
ขุนช้างเรียกว่าแม่วันทอง
แต่นี้เข้าเย็นจะเว้นวาง
ถึงกลางนอกชานละลานจิตร
แล้วชำเลื่องเยื้องย่างถึงอ่างปลา
กลมกลมสมอย่างตละป็น
ถึงกระดางต้นไม้ชายคา
มะขามโพรงโค้งคูเป็นข้อศอก

สิ่งไรเคยทำเจ้าจำได้
ข้าวปลาหาให้เหมือนพี่ยัง
นกโนรีแขวนอยู่ที่เตียงตั้ง
ฟังชื่นเชยชมอารมณ์นาง
สาธิตาเจ้าก็ร้องอย่างนั้นบ้าง
ครวญพลางทางตามขุนแผนมา
ตะลึงคิดลึงเลดูเคหา
ชะโรงหน้ามือช้อนมาชมชู
บ้างว่ายหันเหวี่ยงหางกระทั่งหู
เป็นคู่คู่ชูช่ออรชร
ฝักกรอกแห้งกระระกะเทาะล่อน

จันทน์หอมจันทน์คณาจะตาจร	มะลิซ้อนซ่อนชู้ยู่จงดี้
ลำควนเอี้ยจะคว่นไปก่อนแล้ว	เกดแก้วพิกุลยี่สุนลี
จะโรยร้างห่างสิ้นกลิ่นมาลี	จำปีเอี้ยก็ปีจะมาพบ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 331)

3.2 ความกตัญญูของขุนแผนที่มีต่อดาบฟ้าฟื้น

ขุนแผนจับฟ้าฟื้นแล้วขึ้นบก	บุกรกเยื้องกรายผายผัน
เห็น โพรงคันไทรใหญ่ใส่ดาบพลัน	แล้วร้ายเวทอาถรรพ์กันกำบัง
จึงตั้งความสัตย์อธิษฐาน	กราบกรานอารักขแล้วฝากฝัง
ข้ากลับมาเมื่อไรอย่าได้พลั้ง	เบื้องหน้าถ้าจะตั้งเป็นบ้านเรือน
ให้เรียกว่าบ้านดาบก่งธนู	เพราะฟ้าฟื้นฝังอยู่จงแม่นเหมือน
แล้วล่องเรือต่อไปไม่แซ่เขื่อน	เดือนกันมาจนใกล้อยุธยา ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 339)

ขุนแผนจึงเรียกเจ้าพลายงาม	เดินตามไปที่ต้นไทรใหญ่
หมากพลูรูปเทียนเอาถือไป	ถึงต้นพระไทรก็กราบลง
บอกลูกว่าฟ้าฟื้นของพ่อฝัง	ไว้แต่ครั้งพระพิจิตรเขาบอกส่ง
ดาบนี้มีฤทธิ์ปราบณรงค์	ฝังไว้ตรงกิ่งทิสบูรพา
พลายงามก็ขุดดินลงไป	พบดาบดีใจเป็นหนักหนา
สั่งให้พ่อชกวางปลาบ้นยันดา	ขุนแผนทูนเกศาด้วยสุดรัก
ดาบนี้ต่อไปจะให้เจ้า	รบพุ่งจะได้เอาไปเป็นหลัก
อันฟ้าฟื้นเล่มนี้ดียิ่งนัก	ดาบอันสักหมื่นแสนไม่แม่นเลย
ถึงพระแสงทรงองค์กษัตริย์	ไม่เทียมทัดของเราดอกเจ้าเอี้ย
จะฝึกเจ้าให้ใช้เสียให้เคย	ชมเชยดาบพลางทางเดินมา ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 51-52)

4. ความกตัญญูที่บุคคลมีต่อประเทศชาติ

4.1 ความกตัญญูของขุนไกรที่มีต่อประเทศชาติ

สุดคิดพี่แล้วแก้วพี่เอ๋ย	ที่ไหนเลยจะได้คืนไปรักไกร
เป็นวิบากจะจากเจ้าจำไกล	สุดใจด้วยต้องอาญาตาย
.....	
ค่อยระงับดับความโศกา	ภวานาประนมมือถือนั้น
คิดถึงคุณพระพุทธพระธรรมนั้น	อภิวันท์พระสงฆ์ทรงศีลา
ทั้งคุณบิดามารดา	บังเกิดเกศก่อเกล้าเกศา
ขออำนาจจะประกาศแก่เทวา	ให้ทราบทั่วฟากฟ้าสุธาธาร
ด้วยตัวข้าขุนไกรกระทำผิด	ถึงชีวิตจะมีวายสังขาร
จะตายด้วยความสัตย์ปฏิญาณ	อย่างพงศ์พลายฝ่ายทหารอันชาญชัย
ปากว่าตาปัดจิตรปลง	ระงับลงไม่พริ้นห้วนไหว
ก้มหน้าหลับตาภวานาไป	ได้ที่ให้นิ้วเขาพันลง
เพชฌฆาตฟาดด้วยดาบอันคมกล้า	ขุนไกรชีวาเป็นผุยผง
ดวงจิตรพอระงับดับลง	ท่ามระงเอาศพไปเสียไว้ ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 23)

4.2 ความกตัญญูของขุนแผนที่มีต่อประเทศชาติ

ขุนแผนตอบคำพระขาม	ความสัตย์เกล้ากระหม่อมหาหนีไม่
แต่ว่าต้องจงจำระกำใจ	ทนทานไม่ได้ทั้งข้อคา
เจ้าคุณเป็นใหญ่ได้โปรดเกล้า	ข้าพเจ้าไม่หลบหนีหนีหน้า
จะตายตามความสัตย์ปฏิญาณ	มิให้มีผิดมาถึงเจ้าคุณ ฯ
พระขามได้ฟังขุนแผนว่า	ถ้ากระนั้นวันหน้าก็อย่าว่า
เราจะตามใจเจ้าอาบุญ	อย่าลืมนคุณพระองค์ทรงเลี้ยงมา
เจ้าจงให้สัตย์ปฏิญาณ	ดังว่าขานไม่คิดจะหนีหน้า
ให้เราแจ้งใจพลันเหมือนสัตย์	คำหนึ่งเราไม่ว่าจะตามใจ ฯ
ขุนแผนประนมก้มกราบกราน	ตั้งสัตย์ปฏิญาณสาบานให้
ถ้าว่าหลบหนีไป	ให้ตกรรคตำได้เอเวจี

แม่นตายจะสู้ตายอยู่ในคุก
มิได้คิดชั่วช้ากาลิ

กว่าจะโปรดพ้นทุกข์ไปจากที่
ตั้งแต่วันนี้จนวันตาย ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 1, 2544, หน้า 423-424)

4.2 ความกตัญญูของพระเจ้าเชียงใหม่และอัปสรสุมาลีที่ต่อประเทศชาติ

ครั้นได้ถูกขังให้เลิกโยธาทัพ
พวกทหารขานโห่ขึ้นพร้อมกัน
องค์พระเจ้าเชียงใหม่มหึมา
ขึ้นช้างพร้อมกันด้วยทันใด
ออกช้างทางประตูบุรพทิศ
แลเห็นปรางค์มาศราชวัง
ไอ้เสียดายปราสาทราชฐาน
คงย่อยยับเข็อกเข็นเป็นป่าช้า
พระปรีศร์ทัดเทียมเทวสถาน
ไอ้แต่นี้กลับไปฉับพลัน
แสนเสียดายมิ่งไม้ในสวนขวา
ห้องพระโรงก็จะร้างเป็นกลางเปลง
นิจจาเอ๋ยเคยออกที่นั้งเข็น
เรือนสนมทุกตำหนักจะหักโทรม
ไอ้เสียดายโรงรถคชสาร
ป้อมกำแพงก็จะล้มถล่มทลาย
เสียดายเอ๋ยเคยเล่นสนามจันทร์
ที่ทำวังจะเป็นหาดน้ำขาดเคือง

คังคับพสุธาไกลลั่น
ยิงปืนครืนครืนสนั่นไป
กับสนมมนรีทั้งน้อยใหญ่
สั่งให้ทำวหนุอยู่เฝ้าวัง
เจ้าเชียงใหม่พิณพิศมาเบื้องหลัง
พระเนตรหลังชลนัยน์อำลัลลา
ได้อยู่มาช้านานแต่ปู่ย่า
จะรกร้างโรยราลงทุกวัน
ปรางค์มาศตั้งวิมานเมืองสวรรค์
สารพันจะผุพังเป็นรังแรง
ทั้งสระแก้วปทุมจะเหือดแห้ง
ที่นั่งโถงโรงแสงจะทรุดโทรม
จะรกรเป็นแฝกพงคดฝักโหม
ทั้งเสาโคมสี่คั่นจะอันตราย
ทั้งโรงพาชีชาญจะฉิบหาย
กระจัดกระจายทั่วสิ้นทั้งถิ่นเมือง
นับวันก็จะลุ่มเป็นคลองเหมือง
ดินหล้าฟ้าจะเหลือทิ้งเมืองลาว ฯ

(เสภาเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน เล่ม 2, 2544, หน้า 142-143)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล นายกฤษฎา กาญจนวงศ์

วัน เดือน ปีเกิด 28 พฤศจิกายน 2529

ภูมิลำเนา อำเภอบางกอกใหญ่ จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2540 จบชั้นประถมศึกษา 6 โรงเรียนวิบูลย์เสรีวิทยา

พ.ศ. 2543 จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

พ.ศ. 2546 จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

พ.ศ. 2551 ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏ

บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา

พ.ศ. 2559 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ

ธนบุรี

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2552 – ปัจจุบัน อาจารย์ปฏิบัติการสอนวิชาภาษาไทย

โรงเรียนประถมนสาริตมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา